

bulletin 1

AKADEMIE VĚD ČR

ab 2012

akademie věd

Václav Havel

Setkání dvou symbolů
posrpnového odporu
proti sovětské okupaci
– Václav Havel
a televizní hlasatelka
Kamila Moučková
(pražský Mánes, 2007).

„Už vícekrát jsem řekl, jak velký význam přikládám výchově a vzdělání – a to nikoli jen proto, že právě tato oblast je v naší zemi tak hrozným způsobem zdevastována, ale i proto, že jedinou cestou z krize, v níž se soudobá civilizace ocitá, je cosi, co nazývám vzpamatováním člověka. A jak jinak a jak lépe se může člověk vzpamatovat, jak jinak a jak lépe může v sobě znovu objevit svou odpovědnost za svět, jak jinak a jak lépe může dozrát k moudré pokoře před tajemstvím bytí, jež jediná ho může zachránit, než právě duchovním životem, tedy kulturou a vzděláním?“

(Z projevu při jmenování rektorů 1990)

DEVADESÁT LET HISTORICKÉHO ÚSTAVU AV ČR

V roce 2011 uplynulo devadesát let od vzniku Historického ústavu – k přímým předchůdcům významného akademického pracoviště patřil od roku 1921 Československý státní historický ústav vydavatelský. Na dlouhé cestě prošla jubilující instituce pod různě modifikovanými názvy mnoha vnitřními reorganizacemi, které vesměs odrážely změny politických a společenských poměrů. Slavnostní shromáždění k významnému výročí se uskutečnilo 1. listopadu 2011 ve vile Lanna v pražské Bubenči.

K devadesátinám přišli ústavu popřát, ocenit výsledky práce a seznámit se s aktuálními projekty zástupci Senátu PČR i vedení Akademie věd. Jednání, které uvedla zástupkyně ředitelky prof. Eva Semotánová, zahájil předseda Senátu PČR Miroslav Štěch. Zdůraznil význam historického bádání pro současnost i skutečnost, že bez vědeckého poznání minulosti nelze pochopit ani dnešní problémy a vývojové tendence. O smyslu a potřebě nezávislého historického bádání tak, jak se mu věnuje HÚ AV ČR, hovořila též místopředsedkyně Senátu Alena Gajdůšková. Arcibiskup pražský, metropolita a primas český Mons. Dominik Duka ve své zdravici popřál ústavu úspěšný rozvoj, ocenil jeho práci a zmínil také úkoly a poslání, které před ním stojí při formování a rozvíjení duchovních hodnot české společnosti.

Předseda AV ČR prof. Jiří Drahoš se zaměřil na vybrané výsledky výzkumu, jež mezioborovým přístupem a využíváním moderních badatelských postupů vzbuzují pozornost i za hranicemi oboru. Předseda třetí vědní oblasti humanitních věd prof. Jaroslav Pánek hovořil o hlavních úkolech současného i budoucího výzkumného programu a vyzdvihl, že vedle

ryze odborných témat je v ústavu třeba podporovat především náročné, dlouhodobé a celospolečensky přínosné projekty encyklopedické, slovníkové a ediční, pro něž nabízí akademické pracoviště lepší podmínky než univerzity a další instituce. Současně také připomenul, že se Historický ústav nevyhýbal ani nevyhýbá domácí i mezinárodní spolupráci a v mnoha oblastech plní úlohu koordinačního výzkumného centra.

Po vystoupeních představitelů politického a akademického života se slova ujali pracovníci jubilující instituce. Spletitou a mnohdy obtížnou devadesátiletou historii shrnula ředitelka HÚ AV ČR prof. Svatava Ráková. Osudy ústavu souvisely do značné míry s vývojem české společnosti, politickými převraty a mocenskými boji, které se tak často a leckdy i dramaticky promítaly do jeho života. O minulosti i současnosti pobočky Brno a jejich výsledcích pohovořil doc. Radomír Vlček, který ji vede od roku 1997. Profil, nejvýznamnější výstupy a badatelské perspektivy jednotlivých výzkumných týmů představili jejich vedoucí a garanti příslušných projektů prof. Josef Žemlička (Středověk v pohybu), doc. Jiří Mikulec (Problémy a výhledy ve výzkumu raného novověku), prof. Milan

*Pražské sídlo
Historického
ústavu AV ČR*

OBĚ FOTO: DANA VONDRÁŠKOVÁ, ARCHIV HÚ AV ČR

místnost. Přestože se původní velkorysé návrhy nepodařilo prosadit v plném rozsahu, hlavní badatelský úkol, vydávání pramenů listinného charakteru ke starším českým dějinám, se postupně plnil. Zejména období po roce 1928 přineslo mnohé výsledky: přes odborné a organizační překážky pokračovala řada *Regest (Re-*

Hlavačka (Jak dál s předminulým stoletím), doc. Jan Němeček (Reflexe dějin 20. století), doc. Pavla Vošahlíková (Biografický slovník českých dějin dnes a jeho vize do dalších desetiletí) a prof. Eva Semotanová (Historická geografie: trendy a projekty). Pracovní úkoly a mezinárodní spolupráci skupiny bibliografů při zpracování *Bibliografie dějin českých zemí* shrnula dr. Václava Horčáková, o rozsáhlé popularizaci výsledků badatelské práce, které se pracovníci také věnují, informoval doc. Jaroslav Šebek.

Uvedená vystoupení ukázala, jakým způsobem navazuje současný Historický ústav na předchůdce z roku 1921, v čem se badatelský program rozšířil a změnil. Vznik samostatného historického pracoviště před devadesáti roky spadá do prvních let samostatné Československé republiky. Zakladatelé nového státu se hlásili k tradicím převzatým z minulosti a považovali výzkum i znalost dějin za významný státotvorný prvek a identifikační prostředek. Historici a archiváři, kteří již v roce 1919 začali připravovat koncepci nového vědeckého pracoviště, proto našli podporu mezi mnoha politiky a veřejnými činiteli. Na plánech výzkumné práce se podíleli zejména Václav Hrubý a Jan Bedřich Novák. Jejich představy o výzkumných prioritách byly zpočátku poměrně rozsáhlé, avšak jádrem činnosti ústavu měla být ediční činnost zaměřená především na nejstarší národní dějiny; v této souvislosti se odvolávali mj. i na zakladatele moderní české historiografie Františka Palackého. Zpřístupnění pramenů v kritických edicích mělo podnítit další vědecký výzkum, v plánech se objevilo i vydávání vlastního odborného periodika *Časopis Československého dějzpytného ústavu v Praze*.

Zřízení Československého státního historického ústavu vydavatelského schválila vláda v únoru 1920, vlastní činnost však pracoviště zahájilo až počátkem roku 1921. V prvních měsících museli zakladatelé v čele s V. Hrubým řešit především technické a organizační problémy. Do října 1921 neměla nová instituce ani vlastní sídlo a své první útočiště našla v budově Národního muzea, kde jí byla vyhrazena jedna

gesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae) a přibývaly i další edice, mezi nimi *Archiv koruny české 1346–1355*, *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka (1418–1462)*, *Knihy počtů města Brna z let 1343–1365*, *Desky dvorské Království českého*, *Desky zemské Království českého*, *Epistolae et Acta nuntiorum apostoliarum apud imperatorem 1592–1628* a *Curis Instituti historici Bohemoslovenici Romae et Pragae*. Ke kvalitní přípravě některých uvedených edic i dalších plánovaných projektů pomohlo zřízení Československého ústavu historického v Římě, který byl připojen k pražskému pracovišti a umožnil soustavně využívat vatikánské archivy. Při vzniku římské expozitury se uplatnily zahraniční, zejména německé vzory.

Přes metodologické spory o kvalitu některých výstupů, které měly i osobní zabarvení, byl přínos Státního historického ústavu vydavatelského české historiografii nezpochybnitelný. Ve vedení se v meziválečném období, za druhé světové války a v prvních poválečných letech vystřídali po Václavu Hrubém (1921–1925) Jan B. Novák (1926–1933), Bedřich Mendl (1933–1939) a František Roubík (1939–1953), kterého v době jeho práce pro ministerstvo školství a národní osvěty koncem 40. let 20. století zastupovala Milena Linhartová.

V roce 1952 prošel ústav radikální proměnou, jež se dotkla badatelského zaměření, pracovních podmínek, personálního obsazení i názvu. Pracoviště bylo začleněno mezi ústavy nově zřízené Československé akademie věd. Jako Historický ústav ČSAV sídlilo v Praze nejprve ve Vlašské ulici na Malé Straně a později v Lobkovickém paláci na Pražském hradě. V roce 1953 byla zřízena a k Historickému ústavu připojena pobočka v Brně, která se s několikaletou přestávkou v 80. letech 20. století významně podílela na úkolech ústavu a současně se zaměřovala na moravskou a slavistickou problematiku.

V 50. letech 20. století dostával ústav nové úkoly plynoucí do značné míry z mocenských zájmů tehdejší politické reprezentace. Ediční práce sice proměnu pracoviště přežila a v některých projektech přímo navazovala na starší badatelské plány, těžiště činnosti instituce se však přesunulo směrem k přípravě a publikaci

Oslav devadesátin jednoho z nejstarších ústavů se vedle předsedy AV ČR Jiřího Drahoše zúčastnili mj. zleva: Radomír Viček, Eva Semotanová, Svatava Raková a Jaroslav Pánek (všichni z Historického ústavu).

FOTO: ARCHIV HÚ AV ČR

Sídlo brněnské pobočky Historického ústavu AV ČR

prací, které měly přehodnotit dějinné epochy i osobnosti národní minulosti. Časově se výzkum měl posunout od starších k novějším dějinám, tematicky se měly posilovat hospodářské, případně i sociální dějiny. Nově získaly podporu dějiny přírodních věd a techniky. Některým starším epochám – například husitství či národnímu obrození – se ovšem věnovala značná pozornost a podobně jako většina ostatní práce v ústavu podléhaly ideologickému dohledu.

Ředitelem Historického ústavu v letech 1953–1970 byl Josef Macek. Publikační činnost personálně významně posíleného pracoviště byla poměrně bohatá, i když se v některých případech nejednalo o nové poznatky, nýbrž spíše o ilustraci schematických pouček. V 60. letech se podmínky pro nezávislý historický výzkum vzhledem k celkovému uvolnění zlepšovaly a mnohé práce z tohoto období obstály v kritice času i v mezinárodním srovnání.

Doba po roce 1970 patřila v dějinách Historického ústavu opět ke složitým etapám. Za podporu, kterou poskytl pracoviště koncem 60. let reformním politickým směrům, si v období tzv. normalizace vysloužilo mimořádnou pozornost nového politického a mocenského aparátu. K největším „hříchům“ pracovníků ústavu patřilo vydání tzv. *Černé knihy* (oficiální název zněl *Sedm pražských dnů*), která dokumentárním způsobem vypovídala o sovětské okupaci v srpnu 1968. Pracoviště opět zaznamenalo rozsáhlou vědecko-výzkumnou restrukturalizaci a personální čistky, které trvaly až do poloviny 70. let. Ředitelem reorganizované instituce, jež se novým názvem – Ústav československých a světových dějin – měla distancovat od provinilého předchůdce, se stal nejprve Oldřich Říha a od podzimu 1974 Jaroslav Purš. Ve stejném roce se ústav přestěhoval z Pražského hradu do Emauzského kláštera ve Vyšehradské ulici.

Výzkum se měl časově zaměřit především na nejnovější československé dějiny, tematicky se opět preferovaly hospodářské dějiny, dějiny dělnického hnutí, v rámci obecných dějin se prováděla často tzv. kritika buržoazních teorií. Pro výzkum těchto období však neexistovaly podmínky v rovině archivního bádání, při studiu zahraniční odborné literatury a periodik, a to ani při zkoumání preferovaných otázek. Poněkud přízni-

**Jednání
ve vile Lanna,
které uvedla
Eva Semotanová,
zahájil předseda
Senátu PČR
Miroslav Štěch.**

vejší situace existovala v oblasti starších národních dějin, v jejichž rámci pokračovala i práce na dřívějších edičních programech. Současně se však projevila snaha tzv. utlumit výzkum středověkých i raně novověkých epoch s odkazem na zájem veřejnosti. Prací, které vybočovaly z předepsaných mezí, nebylo mnoho, ale přece se i v tomto období objevovaly.

Proměna společenských a politických poměrů po listopadu 1989 zasáhla významně i Historický ústav. V jeho čele stanul prof. František Šmahel, vědec respektovaný doma i v zahraničí, který musel ústav v roce 1974 opustit. Pracoviště se vrátilo k názvu Historický ústav, změnilo organizační strukturu a personálně se obměnilo; navrátili se někteří pracovníci z 60. let, kteří byli po roce 1968 propuštěni. Ústav také obnovil brněnskou pobočku. Pracovníci ústavu poměrně rychle navázali mezinárodní kontakty a přijali nové zaměření i metody badatelské práce. V rámci rozsáhlejších změn v Akademii věd nastoupila do Historického ústavu i část pracovníků z bývalého Ústavu pro dějiny střední a východní Evropy. Ve všech obdobích i oblastech dějin se projevovala tendence zkoumat tzv. bílá místa minulosti, tj. období, události, instituce i osobnosti starší historiografií zanedbané nebo jednostranně hodnocené. Také metodologicky a tematicky se badatelská práce významně obohatila. František Šmahel i jeho dva nástupci v ředitelské funkci Jaroslav Pánek (od roku 1998) a Svatava Raková (od roku 2005) založili vědecký program HÚ AV ČR na dlouhodobých projektech edičního a encyklopedického charakteru, pro které akademické pracoviště představuje nejvhodnější základnu, a na rozvíjení aktuálních témat zaplňujících dosavadní badatelské mezery a vyrovnávajících se s metodologickými trendy současné světové historiografie. ■

PAVLA VOŠAHLÍKOVÁ,
Historický ústav AV ČR, v. v. i.

FOTO: BLANKA ŠUBECOVÁ, ARCHIV HÚ AV ČR